

Corneille'in kişileri gibi yalnız zaferiyle dolu değildir Titus: hem güçlü, hem güçsüz; hem büyük, hem küçüktür o.

Racine bu oyununda, kendi deyiimiyle *bir hiçten bir eser yaratmayı* başarmıştır.

Bajazet (1672):²¹⁷ Roma tarihini de, Yunan efsanelerini de bir kekişlerini. Önsözde dostu Şövalye de Nantouillet'ne kendisine *Bajazet* re tutsak olarak İstanbul'da bulunmuştur. O sırada duyduğu Şehzade Bayezit'in idamı olayını sonradan arkadaşına anlatarak ona esin vermiş olsa gerek.²¹⁸ Tarihsel gerçeği istediği yönde yoğuran Racine'in *Bajazet*'inde konu şudur: *Sefere çıkmış bulunan Amurat'nun (Murat) karısı Oysa Bajazet'yi tutkuyla sevmektedir. Amurat'yi devirerek kendisiyle evlenmeyi teklif eder delikanlıya. Sadrazam da onlarla birliktir... Bajazet'nin duraksamaları şaşırır Roxane'ı: ama gerçeği öğrenmekte de gecikmez gözü dönmüş âşık: Bajazet Atalide'i sevmektedir. Sonuç: kıskanç Roxane Bajazet'yi öldürtür, Amurat'nun bir adamı da onu öldürür. Atalide intihar eder. Sadrazam, Amurat'nun adamlarıyla çarpışırken ölür.*

Azgın bir aşkın ve çılgınca bir kıskançlığın yol açtığı yıkımı gösteren bu oyundan sonra Racine tekrar tarihsel tragedyaya döner ve *Mithridate*'ı yazar.

Mithridate (1673):²¹⁹ Plutarkhos, Appianos,²²⁰ v.b.den almıştır konuyu: *Kral Mithridate genç bir prensesi (Monime) sevmektedir. Ne var ki babalarının öldüğünü sanan Xipharès ve Pharnace âşık olurlar prensese. Monime Xipharès'e gönül verir. Mithridate'in çıkagelmesiyle işler adamakıllı karışır. Kral Romalılara karşı hazırladığı plânları açıklarken Pharnace'in Romalılardan yana olduğunu anlayarak tevkif*

²¹⁷ 5 perde, manzum.

²¹⁸ Antoine Adam, *Histoire de la littérature française au XVIIe siècle*, Domat, IV. cilt, s. 343.

Racine'in esin aldığı tarihsel olay şudur: IV. Murat Revan seferindeyken Veliaht Şehzade Süleymanla Şehzade Beyazit'in idamları için emir yollamış ve 26 Ağustos 1635 tarihinde emir yerine getirilmiştir (IV. Murat kendisiyle aynı anneden, yâni Kösem Mahpeyker Valide Sultan'dan olan öbür iki kardeşinden Şehzade Kasım'ı da üç yıl sonra öldürtmüş, Şehzade İbrahim'e ise dokunmamıştır).

²¹⁹ 5 perde, manzum.

²²⁰ Plutarkhos (İ.S. 45'e doğru - 125'e doğru): Yunanlı tarihçi. *Paralel Hayatların ve Ahlâkî Yapıtların* yazarı.

ettirir onu. Bunun üzerine Pharnace gerçeği anlatır babasına ve Mithridate hileyle aşkını itiraf ettirir Monime'e. Xipharès'i öldürtmeyi tasarlar. Mithridate'in evlenme tekliflerini Monime reddeder. Bu arada Pharnace'in kaçarak halkı ayaklandığı ve Romalıların yaklaşmakta olduğu öğrenilir. Oyunun son perdesinde düşmanın eline düşmemek için Mithridate'in kılıcıyla kendini ağır bir şekilde yaraladığı ve Xipharès'in saldırganları püskürttüğü haberi gelir... Kral son nefesinde ruhsal bir yücelik göstererek Xipharès'le Monime'in evlenmesine razı olur.

Iphigénie en Aulide (1674):²²¹ Euripides'in aynı adı taşıyan eserinden yararlanan Racine bu oyunuyla Antik tragedyaya döner ve kadere dinsel bir görünüm verir. *Kâhin Calchas donanmanın Troie yönünde yola çıkabilmesi için elverişli rüzgârların ancak Héléne soyundan bir kızın kurban edilmesiyle eseceğini bildirmiştir*. Agamemnon kendi kızının söz konusu olduğuna inanarak *Iphigénie*'yi Achille'le evlendirmek bahanesiyle Aulide'e çağırmıştır. Oyun başladığında, Agamemnon verdiği karardan pişmanlık duyarak kızının gelişini önlemeye çalışmaktadır. Ne var ki *Iphigénie*, annesi Clytemnestre ve Achille'in tutsağı Eriphile'le birlikte çıkagelir. Achille'e âşıktır Eriphile ve *Iphigénie*'nin ölmesini istemektedir. Bu yüzden, Agamemnon karısının dokunaklı sözlerinden duygulanarak kızını kaçırmaya kalkışınca hemen durumu bildirir ilgililere ve kurbanın gidişi önlenir. Boyun eğer kadere *Iphigéne*... Ama birden işler değişir: gerekli kurbanın Agamemnon'un kızı olmadığı, *Héléne* soyundan gelen Eriphile olduğu öğrenilir. Gerçek kurban sunak üstünde intihar eder, *Iphigénie* kurtulur.

Phèdre (1677):²²² Yazar bu tragedyada (bak. s. 151) Euripides'in *Hippolytos*'uyla Seneca'nın *Phaidra*'sından esin almıştır. *Phèdre* korkunç tutkuların yiyip kemirdiği, kimliğindeki değişimleri dehşetle izleyen, ruhsal düşüklüğünün ve acı kaderinin öldürücü bir şekilde bilincine varan bir kimsedir. Suçluluğunu kabul eder, büyük bir titizlikle inceler kendini. Kafası aydınlıktır, karanlık olan kaderidir. Racine'in öbür kişileri gibi *Phèdre* de konuştuğu, sırdaşına durumunu anlattığı ölçüde kendini daha iyi tanır. Sırdaş âdeta bir psikanalisttir bu tiyatrodaki.²²³ Konu: *Kocası Thésée'nin öldüğünü sanan Phèdre umutsuz bir aşkla sevdiği üvey oğluna bu mutsuz tutkusunu açıklar. Tam o sırada Thésée'nin geri döndüğü haberi gelir. Büyük bir pişmanlık duyar*

²²¹ *Iphigénie Aulide'de*, 5 perde, manzum.

²²² 5 perde, manzum.

²²³ Bak. Fernand Lion, *Les Rêves de Racine*, Robert Laffont, 1948.

Phèdre; suçunu açıklayacaktır kocasına. Ama Hippolyte'in Aricie'yi sevdiğini öğrenince iş değişir, kıskançlık duygusu ağır basar. *Ænone*'un aracılığıyla Thésée'nin huzurunda üvey oğlunu, kendisini baştan çıkarmaya kalkışmış olmakla suçlar. Thésée oğlunu, kendisini baştan bina terkeder. Az sonra, arabasıyla giderken delikanlının karşısına bir deniz canavarının çıktığı, atların ürkererek Hippolyte'in parçalanmasına yol açtıkları haberi gelir. Olup bitenleri öğrenen Phèdre zehir yutarak mutsuz babanın yanına gelir ve suçunu açıklayarak ölür.

Phèdre'i ve çevresini uçuruma sürükleyen kader Jansenist kadere benzetilmiştir. Gerçekten de boşuna mücadele etmiştir Phèdre tutkuya çalışmıştır. Gerçekten de boşuna mücadele etmiştir Phèdre tutkuya çalışmıştır.

Esther (1689):²²⁴ Konusu Kutsal Kitaptan alınmış korolu bir oyundur bu: *Pers kralı Assuérus kim olduğunu bilmeden Yahudi Mardoché'nin yeğeni Esther'le evlenmiştir. Vezirinin teşvikiyle krallığındaki bütün Yahudileri yok etmeye karar verirse de, Mardoché'nin öğütlerine uyan Esther gelip krala gerçek kimliğini açıklar ve Yahudileri kurtarır; vezir asılır.*

Athalie (1681):²²⁵ Bu oyun da koroludur ve konusu Kutsal Kitaptan alınmıştır: *Juda kraliçesi Athalie tek başına hüküm sürebilmek için bütün çocuklarını ve torunlarını öldürtmüştür, daha doğrusu öyle sanmaktadır: çünkü bunlardan birini (Joas) büyük rahip Joad gizlice kurtarmıştır, ve Athalie'yi devirerek onu tahta geçirmek istemektedir... Tanrı'nın yönettiği olaylar sonunda Athalie'yi ölüme götürür, Joas'ı da tahta çıkarır.*

Tanrısal ve dinsel bir oyundur bu. Mistik bir anlamla yüklemiştir yazar eserini ve seyircide dinsel ürpertiler uyandırmak istemiştir.

Tanrı'nın ve dinin yeryüzündeki zaferini dile getiren *Esther* ve *Athalie* bazı ölçülere göre tragedyadan çok kutsal dramlardır. *Athalie*'yle birlikte Racine tiyatrosu Tanrı'ya dönük, güven ve umut dolu, iyimser bir havayla son bulur.

Corneille 1660'tan sonra siyasal düşüncenin ağır bastığı oyunlar yazmış, özgür ve yiğitçe bir duygu olarak işlediği aşkı ikinci plâna itmiştir. Quinault'ysa yüzeyde kalmış, çağın modası gösteri-aşk'a ayak uydurmuştur. Bu bakımdan Racine'in, Corneille geleneğinden sıyrılmış

diği gibi Quinault modasına da sırt çevirerek Fransız tragedyasını başka bir düzeye çektiğini söyleyebiliriz.

Racine, başta aşk tutkusu olmak üzere, işlediği bütün tutkuların derinlerine inerek onları olanca yoğunluklarıyla göstermiştir. Bu sonuca varabilmek için hiç bir yenilik yapmak gereksinimi duymamış, geleceğin kendisine aktardığı kuralları izlemek yetmiştir ona.

Özellikle aşk tutkusu yok eden, ölüme sürükleyen kör bir kuvvet niteliği kazanmıştır onun eserinde. Corneille'in kahramanı bir düşünceye fedâ eder kendini, Racine'in kişisi bir tutkuya. Çünkü bu tiyatrodaki kaderin ve azgın tutkuların elinde oyuncaktır insanlığı. Bu yönüyle Racine tragedyası Tanrıların ve kaderin hüküm sürdüğü eski Yunan tiyatrosuna bağlanır.

Kahraman yoktur Racine'de, insan tipleri vardır. Yazarın yarattığı bütün kişiler çok güçlü bir tutkunun etkisi ve baskısı altındadır. Kişi tutkusunun tutsağıdır. Akıl tanımaz tutku, akıl da irâde de ona bağımlıdır.

Racine'in kişileri tutkuyu akla fedâ etme sorununu açmazlar hiç; onları uzlaştırmak mümkün mü, onu araştırırlar yalnız. Ve görürler ki böyle bir uzlaşma mümkün değil. Ölümü seçmekten başka bir olanakları yok.

Yazar tutkunun öldürücü sonuçlarını göstermek istediğinden ve kadının ruhuna da genellikle tutku hâkim bulunduğu için kadın tiplerini daha elverişli bulmuştur sanatına.

Racine tragedyalarının odaklaşma noktası aşk tutkusudur. Gerçi Mithridate, Agamemnon, Agrippine, Athalie gibi kişilerde siyasal tutku (iktidar hırsı), Joad'da güçlü dinsel duygu, Andromaque ve Clytemnestre'de analık sevgisi, .. gibi tutku ve duygular çok güçlü bir şekilde canlandırılmışlardır. Ama yazarın eserlerinde aşk tutkusu ve özellikle tutku-aşk temel öğedir. Tutku-aşk kiskançlık ve kin duygularıyla destekleyen Racine *trajik sonuç*'u çokluk onunla hazırlamış, trajik duyguyu onunla uyandırmıştır.

Racine tiyatrosu kadın kalbinde yer alan her türlü aşkı canlandırmıştır.²²⁶ Hermione, Roxane, Phèdre gibi kişilerin benliklerini saran duygu, azgın, kiskanç, kanlı, kısacası ilkel, tutku-aşka örnektir. Sevdiklerini harcarlar her üçü de, kendileri de yok olurlar bu uğurda. Çünkü tutku-aşkla ölüm elele vermiştir: ilkel aşk yok eder elde ede-

²²⁶ Auguste Bailly, *L'Ecole Classique française*, A. Colin, s. 86.

meyince; başka her türlü duygu ve endişeyi ayak altına alır, siler süpürür azgın kasırgasında.²²⁷

Temiz, arı, mâsum aşkı da işlemiştir Racine: Iphigénie, Junie, Bérénice, Monime gibi kişilerde böyle bir duygudur aşk. Özdeş değildir ama, herbirinin benliğine göre yoğrulmuş, değişik görünümler almıştır.

Racine tiyatrosunda hiç bir duygu ve tutku *olağan*'ın sınırları dışına çıkmaz, ne kadar azgınlaşırsa azgınlaşsın. Yazarın üstün sanatının sırrını burada aramak gerekir. Gerçekten de Racine yararlandığı bütün kaynakları uyumluluklara ve yapıtın iç zorunluklarına göre değiştirerek efsanevî ve olağanüstü tarihsel olaylara bile gerçek olaylar niteliğini vermesini bilmiştir. Antikite yazarlarında her çağ için geçerli, genel durumlar ve nedenler bulmuş, bunlara pek az şey katmıştır. Aksine yalınlaştırmış ve gerçeğe yaklaştırmıştır işlediği bütün konuları. Racine'in yaratıcılığı konularının ya da tekniğinin yeniliğinde değil, başkalarından aldığı konu ve teknikten yararlanma tarzındadır.

Racine'in sanatı çağının sanatı, şiiri çağının yüce şiiridir. Ama birçokları kuralların dar kalıbında sıkışarak kaçamaklı yorumlara girişirken, o bunları aynen uygulamış, en dar anlamlarıyla yorumlamıştır. Kurallar temeli ve zorunlu koşulu olmuştur oyunlarının. Kurallara onun kadar uymuş bir oyun yazarı daha göstermek mümkün değildir. *Bir tek yerde, bir günde olup biten tek olay*, yazarın sonuca en yakın noktadan alıp sahneye koyduğu ruhsal bunalımlara görülmedik bir şiddet kazandırmış;²²⁸ seçtiği konuların yalınlığı gerçek duygusu uyandırmasını sağlamıştır. Çıplaklık ve kuruluk ilkesidir sanatının. Yapıtlarında yer alan her olaycık zorunlu ve gereklidir. Tutku ve duygular hep bir iç mantık çerçevesinde oluşurlar; onların doğal evrimiyle bunalım sonuçlanır. *Bérénice*'in önsözünde genel olarak tragedyaya, özel olarak da yalınlık ve gerçeğe benzerlik sorunlarına değinen Racine şöyle demiştir: "... Bir tragedyada ille kan dökülecek, ölenler olacak diye bir zorunluk yoktur. Olay ünlü, kahramanlar yiğit olsun, tutkular alevlensin, tragedyaya bütün tadını veren o yüce, ulu hüüzün her şeye sinsin, yeter.

²²⁷ Auguste Bailly, *L'Ecole Classique française*, A. Colin, s. 87.

²²⁸ Fernand Lion (*Les Rêves de Racine*) *kubbe* (coupole) temasıyla *gündüz* (jour) temasıyla Racine'de çok büyük bir rol oynadığını ve yer-süre birliğini meydana getirdiğini belirtir. *kubbe*, tragedyanın olup bittiği kısıtlı bir uzam; *gündüz*, yâni belirgindir bu tiyatrodadır.

Ele aldığım konuda bunların hepsini bulacağımı düşündüm. Ama en çok beğendiğim konunun son derece yalın olmasıydı. Eskilerin beğenisine pek uygun düşen yalın bir olayla tragedya yazıp yazamaya-
cağımı çoktandır denemek istiyordum zaten. Gerçekten de onların bize bıraktığı temel kurallardan biri budur. 'Yazacağınız herşey yalın olmalı, birlik göstermeli' diyor Horatius. Eskilerin yere göğe koyamadığı oyunlardan biri Sophocles'in *Ajax*'tydı. Konusu nedir, bilir misiniz? Achille'in silâhlarını istemiş Ajax, vermemişler, o da öfkesinden canına kıymış: hepsi bu kadar...

Bu kuralın lâf olsun diye çıkarıldığı sanılmasın. Tragedyada etkileyen yalnız gerçeğe benzer olaylardır. Birkaç haftada geçebilecek bir yığın olayın bir tek güne tikişması gerçeğe sığar mı hiç? Kimine göre bu yalınlık buluş yoksunluğunu gösterir; oysa, böyle düşünenler bilgeliler ki, tam tersine buluş demek bir hiçten bir şey yaratmak demektir. Güçlü tutkuların, güzel duyguların, seçkin bir anlatımın desteklediği yalın bir olayla beş perde boyunca seyirciyi sürükleyebilecek bolluğu ve gücü kendilerinde göremeyen şairler her zaman olay sayısını çoğaltmakta bulmuşlardır kurtuluşu, ...Başlıca kural hoşla gitmek ve etkilemektir. Öbür kuralların hepsi bu kurala varmaya yarar".

Phèdre'in önsözünde yazarın eğiticiliği sorununa değinir Racine ve oyunda erdeme yer verme zorunluğundan söz açtıktan sonra şöyle devam eder: "... ilk tragedya yazarları da her şeyden önce böyle bir amaca hizmet etmişlerdir. Eserleri erdemi öğreten bir okuldu: filozofların okullarında da olsa olsa bu kadar öğretilbilirdi erdem. Gönül ister ki bizim eserlerimiz de bu şairlerinki kadar sağlam olsun, yararlı bilgilerle dolup taşsın. Son zamanlarda tragedyayı kötümüş olan, dindarlık ve öğretileriyle ünlü bunca kimsenin yıldızı barışır belki o zaman tragedyayla. Yazarlar tragedyanın gerçek amacına uygun davranarak eğlendirmeyi düşündükleri kadar öğretmeyi de düşünseler şüphesiz daha olumlu karşılanacak tragedya".

Kuru denebilecek deyim ve deyişler şiir dolu bir yücelik kazanmıştır Racine'in kaleminde. Yazarın kullandığı kelimeler 2.000'i aşmaz. Ama öyle ölçülü, oranlı, yoğun öğelerdir ki bunlar, çok üstün bir şiir örgütü kurmaya yetmişlerdir.

Nesnel ve kişisel-dışı bir şairdir Racine: ama gene de ruha seslenir. Şiir getirmiştir tragedyaya, yozlaşmaktan kurtarmıştır onu. Tutkulara en doğal dili konuşurmuş, son derece ölçülü ve uyumlu bir şiir yaratmıştır. Fransız dilinin en müzik dolu mısraları belki de onunkilerdir.²²⁹